

χρώμιον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ανακαλύφθηκε στα κόκκινα μεταλλεία μολύβδου της Σιβηρίας και ονομάστηκε χρώμιο από το χρώμα του, γιατί όλες οι ενώσεις του είναι χρωματισμένες. Συναντάται ως οξείδιο, το οποίο εύκολα μεταβάλλεται σε μέταλλο με τη σκόνη των ανθράκων, αν βρεθεί σε σφοδρό πυρ. Το χρώμα του είναι λευκόφαιο. Είναι εύθραυστο, άτηκτο και κρυσταλλώνεται εν είδει βελόνων. Από τα οξέα μόνο το νιτρικό το αλλοιώνει. *Νέα πειράματα εν Πέστα* (Πέστη) *μας κάνουν να υποπτευθούμε ότι το μέταλλο αυτό είναι οξείδιο του μαγνησίου.*

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 254-255.

χυλός: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η πρώτη άμεση ύλη η οποία περιέχει τα θρεπτικά συστατικά του φυτού. Την απορροφά το φυτό από τη γη μέσω των ριζών. Η βάση της είναι το ύδωρ.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 328.

χωρογραφία: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η καταγραφή μιας μεγάλης επαρχίας, π.χ. Παλαιστίνης, Βλαχίας, Μολδαβίας.

ΠΗΓΗ: Νοταρά Χρυσάνθου, *Εισαγωγή εις τα γεωγραφικά και σφαιρικά*, Παρίσι 1716, σ. 3.

ψευδάργυρος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] μέταλλο άσπρο, που το χρώμα του κλίνει προς το κυανό, συντρίβεται και τήκεται. Είναι περισσότερο καύσιμο από τα άλλα μέταλλα. Το βάρος του υπερβαίνει αυτό του ύδατος κατά 7. Βρίσκεται σε διάφορα σχήματα, σπάνια είναι καθαρό, πολλές φορές βρίσκεται ενωμένο με θείο. Επηρεάζεται από το πυρ, τον αέρα και το ύδωρ, ενώ διαλύεται από τα περισσότερα οξέα. Χρησιμοποιείται για το γάνωμα χάλκινων οικιακών αγγείων αλλά επειδή διαλύεται από τα οξέα είναι επικίνδυνος για την υγεία. Ωστόσο μερικοί γιατροί το χρησιμοποιούν για τη θεραπεία των σπασμών.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 244-246.

ψηφηφορία: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] κάθε διανοητική επίκτητος έξις που ασχολείται με την τεχνική της αριθμησης δια των ψήφων των αριθμών.

ΠΗΓΗ: Γοβδελά Δημητρίου, *Στοιχεία Αλγέβρας*, Χάλλη 1806, σ. 11.

ψηφοφορία ψηφίων: [ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ] ο πολλαπλασιασμός ενός ψηφίου με ένα άλλο. Λέγεται και προπαίδεια.

ΠΗΓΗ: Γλυτζούνη Μανουήλ, *Βιβλίον Πρόχειρον τοις πάσι...*, Βενετία 1568, σ. 14.

Ψιττακοί: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] το γένος των ψιττακών είναι το πιο ωραίο και πιο πολύμορφο μεταξύ όλων των πτηνών. Τα μέχρι σήμερα γνωστά είδη του υπερβαίνουν τα 100. Οι ψιττακοί ζουν και επωάζουν στους θερμούς τόπους άγριοι και μάλιστα μόνο στα μέρη του Ισημερινού, που απέχουν εκατέρωθεν έως 25 μοίρες. Τα είδη ψιττακών του Παλαιού και Νέου Κόσμου είναι εντελώς διαφορετικά, επειδή κανένα είδος των Αμερικανών ψιττακών δεν μοιάζει με οποιοδήποτε άλλο είδος των Ασιανών ή Αφρικανών. Τον καιρό των Ρωμαίων οι ψιττακοί ήταν αντικείμενο πολυτελείας, επειδή τους έτρεφαν σε αργυρά, ελεφάντινα και χελώνια (από καύκαλο χελώνας) κλουβιά. Ανάμεσα στους ψιττακούς του Παλαιού Κόσμου ανήκουν ο Λοφωτός, ο Ερίθακος, ο Λόρης, ο Κυανοκέφαλος, ο Ερυθροκέφαλος, ο Περούχης. Στους ψιττακούς του Νέου Κόσμου ανήκουν ο Άρας, ο Αμαζόνιος, οι Παπεγάοι, ο Κρίκος, ο Περρίχας Μακραρόουρος, ο Περρίχας Μικρόουρος.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 1, Βιέννη 1810, σ. 1-2.

Ψοφητικά σώματα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] τα σώματα που όταν πλήττονται δημιουργούν ψόφο (ήχο). Αυτό συμβαίνει στα πυκνά, σκληρά, ελαστικά σώματα, όπως ο χαλκός, ο σίδηρος, ο κασσίτερος, ο ορείχαλκος, ο χρυσός, ο άργυρος, τα ξηρά και πυκνά ξύλα, οι ύαλοι, οι λίθοι, οι χορδές, τα νεύρα και άλλα, των οποίων τα μέρη εύκολα κινούνται, τινάζονται, πάλλονται και η δόνησή τους διαρκεί. Ο ψόφος δεν προέρχεται από την κίνηση όλου του σώματος, αλλά από τον παλμό, τη δόνηση και τον τιναγμό των μεριδίων του. Κατά τους διάφορους τιναγμούς, κινούμενος ο αέρας με διαφορετικό τρόπο, δημιουργεί ειδικούς ήχους, που έχουν ιδιαίτερα ονόματα. Καλείται έτσι ο ήχος βόμβος, κτύπος, φλοίσβος, ροίζος, δούπος πάταγος, κλαγγή, φωνή, συριγμός, μυκασμός ή μύκημα, βρόμος ή βρυγμός, υλακή, ωρύωμα ή χρεμετισμός.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 200.

Ψόφος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ο ήχος που δημιουργείται με την πλήξη των ψοφητικών σωμάτων από τον κινούμενο αέρα. Τρία χαρακτηριστικά πρέπει να αναφερθούν σε σχέση με αυτόν: το πληττόμενο σώμα, ο αέρας που κινείται από αυτό και ακοή που πλήττεται από τον κινούμενο αέρα. (σημ.: ήχος.)

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 185.

Ψύξις: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η ελάττωση του θερμαντικού στα σώματα. Τα σώ-

ματα δεν ψύχονται όλα με την ίδια ταχύτητα και δεν γνωρίζουμε ακριβώς με ποιους όρους αυτό γίνεται.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 107.

ψυχαι επιβλαβείς: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] κάποιες επιβλαβείς πεταλούδες. Τέτοιες θεωρούνται η ελικωνιάς, η κραμβίς, η πρασοκουρίς. 1) Η ελικωνιάς καταστρέφει τα οπωροφόρα δένδρα, γιατί η κάμπια της κατατρώει την άνοιξη συχνά όλα τα φύλλα. Είναι λευκή και μελανόνευρος. Περιπατεί τον Ιούνιο και Ιούλιο πολλές φορές σε αγέλη και γεννά μικρά και σφαιροειδή αυγά στα φύλλα των οξυακανθών, των λευκανθών, των μηλεών και απιδιών. Όταν μετά μερικές εβδομάδες τα αυγά ανοίξουν από την ηλιακή θερμότητα, οι μικρές κάμπιες βγαίνουν και τρέφονται με τα τρυφερά μέρη των φύλλων μέχρι τα τέλη του φθινοπώρου. Στις αρχές του χειμώνα εμπλέκονται στους βλαστούς των κλάδων και αποναρκώνονται. Εάν το κρύο δεν τις θανατώσει ή δεν τις εξολοθρεύσουν οι φρόνιμοι οικονομοί, εμφανίζονται πάλι τον Μάιο και κατατρώνε όλα τα νέα φύλλα. Οι πορτοκαλόχρωμες κάμπιες μεταβάλλονται σε χρυσαλλίδες στα κλαδιά των δένδρων. Η λευκή και υποκίτρινη χρυσαλλίδα προσκολλάται δια του νήματός της πάνω στα κλαδιά και μετά από 16-20 ημέρες γίνεται ψυχή. 2) Η κραμβίς είναι ολέθρια για τους κραμβοκήπους. Τον Ιούλιο περιπατεί πλήθος σε κήπους και αγρούς και γεννά τα αυγά της πάνω στα φύλλα της κράμβης. Τον Αύγουστο κάνουν την εμφάνισή τους οι ελαιοπράσινες κάμπιες, που πολλές φορές ερημώνουν ολοκλήρους αγρούς. Για το λόγο αυτό πρέπει να συλλέγονται και να φονεύονται. Το φθινόπωρο έρχονται όπου τύχει, ακόμη και στο εσωτερικό των κατοικιών. Τέλος μεταμορφώνονται σε υπόλευκες χρυσαλλίδες που κρέμονται όρθιες, περιπλεκόμενες σφιχτά με το νήμα τους. Μένουν έτσι όλο το χειμώνα και τον Ιούλιο μεταμορφώνονται σε λευκομέλανες ψυχές. 3) Η πρασοκουρίς: μοιάζει με την προηγούμενη. Γίνεται όμως μικρότερη και η θηλυκή έχει στα ανώτερα πτερυγία της μελανές κηλίδες. Το κάτω μέρος της αρσενικής και της θηλυκής είναι κίτρινο. Περιπατεί τον Ιούλιο στους κήπους και γεννά τα αυγά της στα φύλλα των γογγυλιών και των ιβηρίδων. Όταν μετά από καιρό βγει η μηλοπράσινη κάμπια της, που λόγω του χρώματός της δεν φαίνεται εύκολα στα φυτά, προξενεί πολλές βλάβες, γι' αυτό και πρέπει να εξολοθρεύεται. Το φθινόπωρο μεταβάλλεται σε κοκκινοπράσινη χρυσαλλίδα.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 9, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

ψυχή: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] κατά τους Λεύκιππο και Δημόκριτο είναι κάτι το σφαιροειδές μεταξύ των ατόμων σωμάτων. Κατά τους Πυθαγόρειους η ψυχή είναι απόξυσμα

αέρος. Κατά τον Αναξαγόρα η ψυχή είναι αρχή και πηγή της κινήσεως. Κατά τον Εμπειροκλή είναι των τεσσάρων στοιχείων συνέχεια. Κατά τον Ξενοκράτη είναι αριθμός κινών εαυτόν. Η ψυχή είναι αήρ παντός σύμφωνα με τον Διογένη, πυρ κατά τον Ηράκλειτο, κάτι το αθάνατο και αμετάβλητο κατά τον Αλκαίο, το αίμα του ζώου κατά τον Κριτία, αρμονία των στοιχείων κατά τους Πυθαγορείους, πρώτη εντελέχεια οργανικού σώματος δυνάμει ζωής έχοντος κατά τον Αριστοτέλη. Κατά το Γεράσιμο (Βλάχο) ψυχής εντελέχεια είναι η τελειότητα του υποκειμένου. Η ψυχή είναι κράσις των τεσσάρων ποιοτήτων αναφέρει ο Γαληνός, ουσία που δεν προσδιορίζεται ποσοτικά (άποση), άυλη και αφ' αυτής ζωτική αναφέρει ο Πορφύριος. Η ψυχή των κτηνών είναι άλογη, επίγεια, έχοντας τη δημιουργία από τη γη, ζητώντας μόνο τα επίγεια και αποθνήσκουσα μαζί με το σώμα. Ψυχή λογική είναι αυτή των ανθρώπων, δημιουργηθείσα εκ θείας εμπνεύσεως, τα θεία γινώσκουσα και τα ουράνια νοούσα, λογική, έννοιας, αμετάβλητη και ατελεύτητη σύμφωνα με τον Αθανάσιο Αλεξανδρείας. Τρία είναι τα μέρη της ψυχής, το λογικό, με το οποίο η ψυχή αγαπά το Θεό, το θυμικό, με το οποίο η ψυχή οργίζεται κατά των δαιμόνων και το επιθυμητικό, με το οποίο επιθυμεί τα αιώνια αγαθά. Του λογικού αρετή είναι η φρόνηση, του θυμοειδούς η ανδρεία και του επιθυμητικού η σωφροσύνη. Κατά τον Γεράσιμο (Βλάχο) το λογικό είναι το αίτιο του βουλεύεσθαι, του λογίζεσθαι και του διανοείσθαι. Το επιθυμητικό είναι αίτιο του να ποθεί κανείς τα καλά και εράσματα, το θυμικό είναι αίτιο του θάρρους, της ηδονής, της λύπης και της οργής.

ΠΗΓΗ: Βλάχου Γερασίμου, *Αρμονία οριστική των όντων...*, Βενετία 1661, σ. 149-155.

ψυχή: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η ουσία εκείνη η οποία σε μας νοεί. Είναι μία ουσία φύσει πνευματική και καθαρή, απλή και αδιαίρετος, ουσιασώς διάφορη από την ύλη, η οποία καθώς συντίθεται από μέρη, είναι εντελώς ανεπίδεκτη οποιασδήποτε νοήσεως. Την ψυχή μελετά το τμήμα της Μεταφυσικής που ονομάζεται Ψυχολογία. Ενώ παλαιότερα στην ψυχή συνήθιζαν να διακρίνουν τρεις δυνάμεις, νοη, μνήμη και βούληση, η διαστολή αυτή δεν είναι ακριβής και στην ψυχή διακρίνουμε τις εξής πέντε δυνάμεις: τη δύναμη του αισθάνεσθαι, του σκέπτεσθαι, του μεμνήσθαι, του βούλεσθαι και του ενεργείν. Στην προηγούμενη διαίρεση η δύναμη του αισθάνεσθαι και του σκέπτεσθαι περιλαμβάνονταν στη δύναμη του νοός, κακώς όμως γιατί οι δυνάμεις αυτές έχουν διαφορετική φύση. Η δύναμη του αισθάνεσθαι είναι παθητική και του σκέπτεσθαι ενεργητική.

ΠΗΓΗ: Κωνσταντά Γρηγορίου του Μηλιώτου, *Στοιχεία της Λογικής...*, τόμ. Α', Βενετία 1804, σ. 10.

ψυχή: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ορίζεται ως ιδιότητα ή δύναμη του σώματος. Αυτή τη γνώμη

φαίνεται να είχαν οι Επίκουρος, Αριστόξενος, Γαληνός και κάποιοι άλλοι. Είναι όμως από όλους παραδεκτό ότι η ιδιότητα ή δύναμη ενός σώματος δεν είναι κάτι το αυθύπαρκτο, δηλαδή μία ουσία, αλλά απλώς μια σχέση των μοριών του σώματος είτε μεταξύ τους είτε προς άλλο σώμα. Αν η ψυχή ήταν ιδιότητα ή δύναμη του σώματος, θα έπρεπε να εμφανίζεται τότε μόνο, όταν το σώμα προσέγγιζε άλλο σώμα, κάτι που δεν ισχύει. Η συνείδηση του κάθε ανθρώπου επιβεβαιώνει ότι η ψυχή διανοείται σε κάθε τόπο και χρόνο, έχει αναμνήσεις και αντιλαμβάνεται τις ιδέες της. Άρα η ψυχή είναι κάτι αυθύπαρκτο. Στο ερώτημα αν η ψυχή είναι ύλη με διάφορες δυνάμεις ή άυλος ουσία, οι υλιστές απαντούν θεωρώντας την ψυχή υλική. Η ψυχή όμως δεν είναι σύνθετη ούτε σώμα, αλλά ουσιαστικώς διάφορη του σώματος, ασώματη και άυλη. Έχοντας ιδιότητες ενάντιες προς αυτές του σώματος, της έδωσαν το όνομα πνεύμα. Κάποιοι όμως από τους νεότερους λένε ότι η ψυχή δεν είναι ούτε πνεύμα ούτε σώμα, αλλά οργανισμός του εγκεφάλου, ότι ο εγκέφαλος ενεργεί όπως τα λοιπά όργανα του ανθρώπου, δηλαδή το στομάχι, το ήπαρ, ο πνεύμονας και ότι η ενέργεια του οργάνου αυτού είναι οι ιδέες. Φαίνεται όμως ότι και αυτοί βρίσκοντας ανεξήγητο το πώς οι ενέργειες του νου εκτελούνται με την κίνηση των σωμάτων, χρησιμοποίησαν το επιχείρημα του διοργανισμού ή της κατασκευής του εγκεφάλου για να αναπαύσουν τη συνείδησή τους. Η ψυχή η οποία αισθάνεται, αντιλαμβάνεται τις προσβολές των σωμάτων, θυμάται και δημιουργεί ιδέες των όντων και από τα μερικά συμπεραίνει τα γενικά, κρίνει και αποφαίνεται, διανοείται και σκέπτεται, βούλεται και θέτει τα μέλη του ανθρώπου σε κίνηση, γνωρίζει και έχει συνείδηση των όσων ενεργεί, δεν είναι οργανισμός αλλά κάτι άλλο. Αυτό προϋποθέτει να θεωρήσουμε τον εγκέφαλο ως λογικό. Για να ισχύσει όμως αυτό πρέπει ο εγκέφαλος να μην έχει μέρη, να μην είναι κινητό και αδρανές, αλλά κάτι εκ φύσεως ενεργητικό. Αλλά ο εγκέφαλος, μια ψίχα μαλακή, στερείται όλων αυτών. Έπειτα ποια ομοιότητα μπορεί να υπάρχει μεταξύ της λειτουργίας του εγκεφάλου και των λοιπών οργάνων του σώματος; Όλα τα υπόλοιπα όργανα λαβάνουν ύλη και ύλη παρέχουν. Η λειτουργία τους δεν είναι τίποτε άλλο παρά μεταμόρφωση της ύλης σε ύλη. Όμως μεταποιεί ο εγκέφαλος την ύλη σε ύλη; Μήπως τα σώματα μεταβάλλονται από τον εγκέφαλο σε αντιλήψεις, ενώ εφάπτονται της επιδερμίδος του ανθρώπινου σώματος; Και η ψυχή που αποφαίνεται ότι οι τρεις γωνίες ενός τριγώνου είναι ίσες με δύο ορθές, ποια ύλη λαμβάνει και σε τι την μεταποιεί; Είναι ανάγκη να ομολογήσουμε ότι ο λογικός εγκέφαλος λαμβάνοντας αίμα ή χυλό τον μεταποιεί σε ιδέες, απλές, γενικές, μερικές, σε ενθυμήσεις και προσοχή. Όμως και έτσι είναι απορίας άξιο, τι λαμβάνει ο εγκέφαλος, όταν γεννά την αμφιβολία, την απορία, το μηδέν και το άπειρο; Άλλωστε αν οι ενέργειες της ψυχής ήταν ενέργειες του εγκεφάλου, έπρεπε και τα νεύρα να εκτελούν όσα και ο εγκέφαλος. Και όπως

φαίνεται τα νεύρα καθ' εαυτά ούτε αισθάνονται και πολύ περισσότερο ούτε διανοούνται. Ὡστε ο εγκέφαλος είναι ανεπιτήδευτος αισθημάτων και ιδεών και επί πλεόν επιθυμιών και βουλήσεως. Ο Λωκίος απορεί περί της αϋλότητος της ψυχής και αμφιβάλλει για το αν θα μπορούσε ο Θεός να δημιουργήσει ύλη λογική, δηλαδή να δώσει νου στο σώμα. Ο Θεός όμως είναι παντοδύναμος, όπως ο κάθε ένας ομολογεί και άρα μπορεί να δώσει νου στο σώμα. Κάθε αντίθετος ισχυρισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί βλασφημία. Οι άνθρωποι μιλούν για κάθε ζήτημα ως άνθρωποι και από τις περιορισμένες γνώσεις τους βγάζουν συμπεράσματα. Έτσι κατ' αυτούς είναι αδύνατο στο Θεό η δημιουργία λογικής ύλης. Διότι οι άνθρωποι θεωρούν την ύλη ως αδρανές, αδιαχώρητο, σύνθετο, κινητό. Αντίθετα θεωρούν το λογικό μη σύνθετο, μη αδρανές, φύσει ενεργητικό, αυτεξούσιο. Ὡστε ύλη λογική θα σήμαινε γι' αυτούς κάτι σύνθετο και μη σύνθετο, απλό και μη απλό, αδρανές και μη αδρανές, φύσει ενεργητικό και μη ενεργητικό, αυτεξούσιο και μη αυτεξούσιο, πράγμα που με τα ανθρώπινα μέτρα είναι αντίφαση. Και επειδή η ανθρώπινη γνώση θεωρεί αδύνατα τα αντιφατικά για τον ίδιο το Θεό, αποφασίζει ότι ούτε ο Θεός μπορεί να δημιουργήσει ύλη λογική ως υφ' εαυτής μηδενίζομένη. Έπεται από τα προηγούμενα ότι ο άνθρωπος είναι σύνθετος από δύο ουσίες ουσιωδώς διάφορες: το πνεύμα και το σώμα. Και το πνεύμα είναι ουσία απλή, φύσει ενεργητική, λογική και αυτεξούσιος, το σώμα είναι ουσία σύνθετη, εκτατή, αδιαχώρητη και αδρανής. Το πνεύμα προνοεί και διοικεί το σώμα. Το σώμα υπηρετεί και εκτελεί τα του πνεύματος. Το πνεύμα ως άλλος πλάστης κατασκευάζει δια των ιδεών μέσα του έναν κόσμο νοητό όμοιο με τον αισθητό. Το σώμα μεταφερόμενο από τόπου εις τόπον εκπληροί τις βουλές του πνεύματος. Πώς όμως αυτά τα δύο είναι μεταξύ τους ενωμένα ή πώς η βούληση του ενός μεταβαίνει στο άλλο, αυτό είναι σε μας άγνωστο και ανώτερο των γνώσεων μας. Και εφόσον η ψυχή είναι απλή, χωρίς μέρη, έπεται ότι είναι αδιάφθορη, διότι η φθορά δεν είναι παρά η διάλυση του σύνθετου στα μέρη από τα οποία αποτελείται. Η ψυχή είναι ανεπίδεκτη διαλύσεως σε άλλα απλούστερα. Και όταν χωριστεί από το σώμα, δεν υπάρχει λόγος για τον οποίο να μην διαμένει ζώσα όπως και πριν, διασώζοντας τις δικές της δυνάμεις, πράγμα που σημαίνει ότι η ψυχή είναι αθάνατη. Ο Θεός ως παντοδύναμος θέλησε να δημιουργήσει την ψυχή του ανθρώπου ανώτερη από όλα τα υπόλοιπα κτίσματα, ώστε ο άνθρωπος να ανέρχεται στη γνώση και αυτού του Θεού.

ΠΗΓΗ: Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεία της Μεταφυσικής*, Βιέννη 1820, σ. 403-435.

Ψυχή αλόγων ζώων: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] συνεκδοχικώς ονομάζεται το ζωτικό πνεύμα καθώς και το αίμα των αλόγων ζώων. Κυρίως όμως η ψυχή ζώων είναι η ουσιώδης ενώση των ζωτικών, φυτικών ή απλώς φυσικών δυνάμεων. Αυτή αποτε-

λεί συστατική και διακριτική αρχή εκάστου είδους. Είναι μια πολύτροπη και πολύμορφη ένωση, που εμφανίζεται ως φυτική, δηλαδή υπεύθυνη για τις λειτουργίες της θρέψης, της ανάπτυξης, της αναπαραγωγής και ζωτική, δηλαδή υπεύθυνη για τις λειτουργίες της αίσθησης, της φαντασίας και της δημιουργίας παραστάσεων, της μνήμης, των ορμών και ορέξεων.

ΠΗΓΗ: Μακραίου Σεργίου, *Επιτομή Φυσικής Ακροάσεως*, Βενετία 1816, σ. 340-341.

ψυχή ανθρώπου: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] το άυλο πνεύμα που υπάρχει στον άνθρωπο, το οποίο συνυπάρχει με το οργανικό σώμα, μέσω ενός εμπύχου θεσμού της φύσεως. Αυτή συνενώνει τις φυσικές, έμψυχες και ζωτικές δυνάμεις, τις βελτιώνει, δέχεται τις αλλοιώσεις που δημιουργούνται σε αυτές και τις επικρίνει. Όπου ενώνεται με αυτές λέγεται *ψυχή* (νους ποιητικός κατά τον Αριστοτέλη), χωρίς αυτές νους (νους παθητικός κατά τον Αριστοτέλη). Λαμβάνεται η ψυχή και ως ουσία με ιδιαίτερες δυνάμεις και άυλες ενέργειες, όπως ο λόγος, η διάνοια, η βούληση κ.α.

ΠΗΓΗ: Μακραίου Σεργίου, *Επιτομή Φυσικής Ακροάσεως*, Βενετία 1816, σ. 343.

ψυχή μεταφυσική: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] με την έννοια λαμβάνεται η αρχή της ζωής και ενέργειας όλων, όσα ζουν, κινούνται εσωτερικά ή εξωτερικά και όσα είναι έμψυχα. Λαμβανόμενος ο κόσμος ως σύνολο επιμέρους όντων παριστάνεται στη νόηση των φιλοσόφων ως ένα μεγάλο ζώο, στο οποίο υπάρχει ψυχή, η *ψυχή του κόσμου*. Απονέμουν έτσι ψυχή στα φυτά, την *αυξητική*, στα ζώα την *αισθητική και άλογο*, στους ανθρώπους τη *λογική*. Με την έννοια λογική ψυχή εννοούμε την ικανότητα του ανθρώπου να αισθάνεται, να νοεί, να βούλεται, να ενεργεί και γνωρίζει τις ενέργειές του. Θεωρούμενη η φύση της άλλοτε ως ουσία υλική και άλλοτε ως άυλη και αμερής, από τους υλιστές άλλοι τη θεωρούν ως σωματική υπόσταση, διαχωρισμένη από το σώμα το οποίο εμπυχώνει, με τη δυνατότητα να αποχωριστεί από αυτό και άλλοι ότι δεν έχει την δική της υπόσταση αλλά ότι προκύπτει από το άθροισμα και τον συνδυασμό των σχετικών εν αρμονία μερών, από τα οποία το σώμα συντίθεται. Από τους πνευματικούς (ιδεαλιστές) άλλοι την εκλαμβάνουν ως πραγματική υπόσταση και άλλοι θεωρούν ότι δε γνωρίζει, καθώς είναι υποκείμενο και η ίδια, λαμβάνοντας ως ουσία της το νοῦ. Οι κορυφαίοι των φιλοσόφων δίνουν το όνομα ψυχή στη νοητική διαδικασία, διακρίνοντας το σώμα από την ύλη, που είναι ουσιαστικά μη νοούσα, πεπεισμένοι ότι η ύλη δεν έχει κοσμηθεί με την δύναμη του νοεῖν, αλλά ότι έχει ενωθεί η ψυχή με αυτό. Αν και δεν υπάρχει γενικότερα συμφωνία για την έδρα της νοητικής άυλης αυτής ουσίας, ως τέτοια θα πρέπει μάλλον να θεωρηθεί η εγκεφαλικά χώρα, στην οποία απολήγουν όλα τα νεύρα.

ΠΗΓΗ: Παμπλέκη Χριστόδουλου, *Περί Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας...*, Βιέννη 1786, σ. 318-330.

Ψυχή ως αίτιο κίνησης του σώματος: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] υπάρχουν τρεις απόψεις φιλοσόφων που αφορούν στις κινήσεις του σώματος σύμφωνα με τις θελήσεις της ψυχής. Οι παλαιοί θεωρούσαν ότι η ψυχή επιρρέει, ασκεί δηλαδή μία ενέργεια πάνω στο σώμα, έχει με αυτό συμπάθεια, όπως και το σώμα με την ψυχή. Δια μέσου αυτής της επιρροής και συμπάθειας, το σώμα κινείται, κάνοντας όλες τις εκουσίες κινήσεις κατά τα νοήματα της ψυχής. Όπως λ.χ. δύο εκκρεμή που έχουν μεταξύ τους μία επικοινωνία, έχουν και τις κινήσεις τους σύμφωνες. Ο περίφημος Βαταβός (Ολλανδός) Ουιγένιος (Huygens) είχε δύο εκκρεμή στο αυτό ξύλο. Κινούμενα τα εκκρεμή έφτασαν στο τέλος, προς μεγάλο θαυμασμό του Ουιγενίου, να χτυπούν ταυτόχρονα και τα δύο, με σύγχρονες ταλαντώσεις. Αν κάποιος ήθελε να τα διαταράξει και να ανατρέψει για λίγο τον συγχρονισμό τους, πάλι έμπαιναν σε ομοφωνία (συγχρονισμό). Αιτία του συγχρονισμού αυτού ήταν ο κλονισμός που είχε διαδοθεί στο ξύλο δια του οποίου τα εκκρεμή επικοινωνούσαν. Αυτή η άποψη, η οποία είναι και των τωρινών φιλοσόφων, ονομάσθηκε *Οδός Επιρροής*. Ο πολυθρύλητος Καρτέσιος αργότερα με τον *πέλεκυ που επορίσθη από την αυλία της ψυχής και την υλικότητα του σώματος, κτύπησε με το συνηδισμένο θράσος του και έκοψε αυτή την κοινωνία* και θεώρησε το Θεό κινούντα το σώμα κατά τα νοήματα της ψυχής και την ψυχή κατά τις κινήσεις του σώματος. Όπως δύο εκκρεμή κινούνται συγχρονισμένα με το να έχουν πάντα κάποιο να επαγρυπνά για την ομοφωνία τους. Αυτή η αταίριαστη άποψη για το πάνσοφο και παντοδύναμο Ον ονομάσθηκε *Οδός Παριστάσεως*. Ο πολύς *Λειβνίτιος* δυσαρεστημένος και με τη μία και με την άλλη άποψη θεωρούσε ότι η ψυχή δεν ασκεί επιρροή τελείως στο σώμα ούτε το σώμα στην ψυχή. Μήτε ο Θεός διεγείρει τα αισθήματα στην ψυχή, μήτε παράγει τις κινήσεις στο σώμα. Δεν πρέπει στην εξήγηση φυσικών πραγμάτων να εισάγει κανείς τον Θεό σαν ένα είδος μηχανής καθώς κάνουν στα θέατρα. Η ψυχή έχει μία εσωτερική και ουσιώδη δύναμη στο να παριστάνει το παν κατά τη θέση του σώματος και σε αυτό συνίσταται η ουσία της. Το σώμα είναι μία μηχανή κατασκευασμένη με τέτοιο τρόπο που οι κινήσεις του ακολουθούν πάντοτε τις παραστάσεις της ψυχής. Κάθε μία απο αυτές τις δύο υποστάσεις ενεργεί αφ' εαυτής και δι' εαυτήν και καμία επιρροή και επικοινωνία δεν υπάρχει μεταξύ τους. Ο Θεός όμως προβλέποντας εκείνο που η ψυχή ήθελε στον κόσμο κατά την θέση του σώματος, συμβίβασε το σώμα με την ψυχή τόσο, ώστε να υπάρχει μία αρμονία ακριβής και στάσιμος αναμεταξύ τους, στα παθήματα και τα εννοήματα της ψυχής και τις κινήσεις του σώματος. Ο *Λειβνίτιος* θεωρούσε ψυχή και σώμα ως δύο αυτόματα, ως δύο νευρόσπαστα, συγκροτημένα έτσι που να συναντώνται στις κινήσεις τους. Καθώς δύο εκκρεμή κατασκευασμένα κατ' αρχάς με τόση τέχνη που στο εξής να περπατούν ομόφωνα ακριβέστατα. Και η άποψη αυτή ονομάσθηκε *Προδιατεταγμένη Αρμονία*. Για το ότι μεταξύ της ψυχής και του σώματος υπάρχει μια επιρροή, μια συμπάθεια, μια

αμοιβαία ενέργεια, μια αντενέργεια, ο ορθός λόγος μας πείθει. Πλην μήτε τούτο το σύστημα μήτε εκείνο εξηγούν εντελώς τον τρόπο με τον οποίο το σώμα ενεργεί, επιρρέει πάνω στην ψυχή και η ψυχή πάλι αντενεργεί, αντεπιρρέει πάνω στο σώμα. Η ψυχή και το σώμα είναι δύο υποστάσεις εντελώς διαφορετικές και εμείς δεν γνωρίζουμε την ψυχή παρά από τις δυνάμεις της και αυτές πάλι δεν τις γνωρίζουμε παρά από τα αποτελέσματά τους. Αυτά τα αποτελέσματα φανερώνονται σε μας με τη μεσολάβηση του σώματος. Βλέπουμε την επιρροή της ψυχής πάνω στο σώμα και την επιρροή του σώματος πάνω στην ψυχή, όμως περαιτέρω δεν μπορούμε να προχωρήσουμε, επειδή το κάλυμμα μένει πάνω στην ψυχή και δεν μπορούμε να καταλάβουμε εκείνο που είναι μια ιδέα, μια έννοια θεωρημένη στην ψυχή, μήτε πώς αυτή η ιδέα και η έννοια παράγονται εκεί. Ότι παράγονται είναι γεγονός και πασιδηλο. Το πώς γίνεται αυτό είναι άγνωστο και πάντα εικασίες θα κάμουν οι άνθρωποι. Το σύστημα των παλαιών και των νυν Φιλοσόφων είναι μία δόξα εις την οποίαν οδηγεί η πείρα και η παρατήρησις και ο ορθός λόγος. Το του Καρτεσιού και του Δείβνιτίου είναι δόξαι εις τας οποίας ήλθαν οδηγούμενοι από την επίνοιαν ή μάλλον ειπείν, την φαντασίαν. Είναι υποθέσεις πάντη αδεμελίωτοι.

ΠΗΓΗ: Φιλιππίδου Δανήλ Δημητρίου, *Η Λογική ή Αι πρώται αναπτύξεις της τέχνης του στοχάζεσθαι...*, Βιέννη 1801, σ. 114-117.

ψύχος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η αιτία πύκνωσης των σωμάτων. Όταν τα σώματα γίνονται ψυχρά χάνουν τη θερμότητά τους, τα μέρη τους αγγίζουν το ένα το άλλο, η ύλη τους καταλαμβάνει μικρότερο διάστημα και γίνεται πυκνότερη. Όσο μεγαλύτερο το ψύχος, τόσο πυκνότερα γίνονται τα σώματα. Στην ιδιότητα αυτή στηρίζεται η τέχνη να σκληραίνει κανείς το σίδηρο.

ΠΗΓΗ: Κανέλου Στεφάνου, *Φυσική Δημώδης εις Παύσιν της Δεισιδαιμονίας...*, Βενετία 1810, σ. 162-163.

ψυχρότης: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η μείωση του πυρός που κινείται στο εσωτερικό των σωμάτων.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συνεραρισθέντα*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 150.

ψωμόκαρπος: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] η ψωμοκαρπία είναι ένα αξιολογότερο δώρο της φύσης στα μέρη εκείνα της διακεκαυμένης ζώνης, όπου δεν καλλιεργείται κανένα άλλο είδος γεννημάτων για την παρασκευή ψωμιού. Φύεται σε όλες τις νήσους των Ανατολικών Ινδιών και του Μεσημβρινού Ωκεανού, όπως στο Κοροάνδελ, Μαλάβαρ, Κεϋλάνη και στη Νέα Γκουινέα (Ν. Α. Ασία). Είναι ο μόνος πλούτος των

κατοίκων της Οταγαίτης (*Otahiti*) και άλλων νήσων του Μεσημβρινού Ωκεανού, επειδή αναπαύονται στη σκιά του και κατασκευάζουν από αυτό ενδύματα, τροφή και διάφορα οικιακά σκεύη. Επομένως αποτελεί ένα από τα ευεργετικότερα προϊόντα της φύσης προς τον άνθρωπο. Η ψωμοκαρπία γίνεται μεγάλο δένδρο, ζει 60-70 χρόνια, έχει φύλλα μακρόδοντα και πολύ μεγάλα, τα οποία οι νησιώτες χρησιμοποιούν ως σκεύη φαγητού, κούπες και πετσέτες στα τραπέζια τους. Για 8 μήνες το χρόνο, από Δεκέμβριο ως Ιούλιο, έχει συνεχώς άνθη, άγουρους και ωρίμους καρπούς. Τα αρσενικά άνθη είναι πιθαμαία, πυρώδη (κεραμόχρωμα) και κυλινδροειδή. Τα θηλυκά, από τα οποία γεννιέται ο καρπός, είναι μία φωτεινή πορτοκαλόχρωμη κάλυκα που φυτρώνει στην κορυφή του κλώνου. Ο ψωμόκαρπος γίνεται στρογγυλός και μεγάλος, όπως η στρογγυλή κολοκύνθη. Η διάμετρός του είναι ποδιαία και η φλούδα του γεμάτη εξάγωνους και οξείς όζους. Αυτός, όταν ωριμάσει, φαίνεται υποκίτρινος. Κόβεται όμως πριν ωριμάσει υπερβολικά και τρώγεται ή ως νέος βλαστός κομμένος σε στρογγυλές φέτες καψαλισμένες ή βάζουν την ψίχα του σε μικρούς λιθόστρωτους λάκκους, όπου γίνεται η ζύμη, η οποία διαρκεί πολύ και κατασκευάζουν από αυτή ένα είδος ψωμιού. Ο καψαλισμένος ψωμόκαρπος έχει την ποιότητα κόρας ψωμιού παρασκευασμένου από σίτο και γεώμηλα, ο δε εντελώς ώριμος μαλακώνει ως ζύμη και γίνεται άχρηστος. Αυτός έχει στο εσωτερικό του πολλούς μεγάλους σπόρους σαν αμύγδαλα. Υπάρχει όμως και άλλο άσπορο είδος ψωμόκαρπου. Η ψωμοκαρπία είναι ευφορότατη, επειδή 3 δένδρα τρέφουν επαρκώς έναν άνθρωπο για 8 μήνες. Εκτός τούτου οι νησιώτες του Μεσημβρινού Ωκεανού κοπανίζουν την εσωτερική λεπτή φλούδα της και ετοιμάζουν το λεγόμενο παπυρούφασμα για τα ενδύματά τους. Από το ελαφρότατο ξύλο της κατασκευάζουν κάθε είδους οικιακά σκεύη, όπως μικρά καθίσματα, ποτήρια, υδρίες και τύμπανα. Οι Άγγλοι προσφάτως κοπίασαν να μεταφυτεύσουν αυτό το δένδρον στις Ανατολικο-ινδικές τους νήσους και λένε ότι το πέτυχαν. (σημ.: αρτόδεδρο.)

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 2, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

ωθιστική δύναμη: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η δύναμη που αναπτύσσεται, όπως και η ελκτική, μεταξύ των μικρών υλικών μορίων των σωμάτων και η οποία τα βάζει να απομακρυνθούν το ένα από το άλλο (ώθησις). Αυτή αρχίζει εκεί όπου η ελκτική παύει και αυξάνει κατ' αναλογία, όπου μειώνεται το διάστημα των μορίων. (σημ.: απωθητική δύναμη.)

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθήμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Α', Βιέννη 1799, σ. 152-153.